

Jasurbek XUDAYBERDIYEV,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi
E-mail: jasurbekme2022@gmail.com
Tel: (99) 882 03 91

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti katta o'qituvchisi B. Abduraxmanov taqrizi asosida

OG'ZAKI TARJIMAGA O'QITISHNING FUNDAMENTAL YONDASHUVI VA TAMOYILLARI

Annotatsiya

Og'zaki tarjimaga o'qitish mavzusi ko'p tillilik kasbiy faoliyatning ajralmas qismiga aylanib borayotgan zamonaviy jahon hamjamiyatida dolzarb va muhimdir. Ushbu maqola tarjimonlik ko'nikmalarini muvaffaqiyatli o'rgatish uchun zarur bo'lgan asosiy yondashuv va tamoyillarni tahlil qilishga bag'ishlangan.

Ushbu maqolada kommunikativ, kognitiv va integrativ yondashuvlarni o'z ichiga olgan og'zaki tarjimaga o'rgatishning zamonaviy usullari va metodlari ko'rib chiqiladi. Biz har bir metodning o'ziga xos xususiyatlarini va ularning tarjima qilish qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishda qo'llanilishini ko'rib chiqamiz.

Ushbu ish tarjima va madaniyatlararo muloqot sohasiga qiziqqan o'qituvchilar, talabalar va mutaxassislar uchun qimmatli bo'lishi mumkin bo'lgan tarjimonlikni o'rgatishning fundamental yondashuvlari va tamoyillarini har tomonlama ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: tarjimonlik faoliyati, tarjima tayyorlash, o'qitishga yondashuvlar, o'qitish tamoyillari, og'zaki tarjima mahorati, tarjimani o'rgatish usullari.

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ПОДХОД И ОТБОР ПРИНЦИПОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Тема обучения устной переводческой деятельности является актуальной и важной в контексте современного мирового сообщества, где мультиязычие становится неотъемлемой частью профессиональной деятельности. Данный обзор направлен на анализ основополагающих подходов и принципов, необходимых для успешного обучения устным переводческим навыкам.

В работе произведён обзор современных методик и подходов к обучению устной переводческой деятельности, включая коммуникативный, когнитивный и интегративный подходы. Мы рассматриваем особенности каждого из подходов и их применимость при формировании и развитии устной переводческой компетенции.

Данная работа предоставляет полный обзор основополагающих подходов и принципов обучения устной переводческой деятельности, что может быть ценным для преподавателей, студентов и специалистов, заинтересованных в области перевода и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: устная переводческая деятельность, обучение переводу, подходы к обучению, принципы обучения, устные переводческие навыки, методы обучения переводу.

FUNDAMENTAL APPROACH AND SELECTION OF PRINCIPLES IN TEACHING INTERPRETING ACTIVITIES

Annotation

The topic of interpreting skills training is relevant and important in the context of today's global community, where multilingualism is becoming an integral part of professional activities. This review aims to analyse the fundamental approaches and principles necessary for successful teaching of interpreting skills.

The paper reviews modern methods and approaches to teaching interpreting skills, including communicative, cognitive and integrative approaches. We examine the features of each approach and their applicability in the formation and development of interpreting competence.

This paper provides a comprehensive overview of the underlying approaches and principles of teaching interpreting activities, which can be valuable for teachers, students and professionals interested in the field of translation and intercultural communication.

Key words: interpreting, translation training, teaching approaches, teaching principles, interpreting skills, translation training methods.

Kirish. Og'zaki tarjima faoliyatiga o'rgatish o'quvchiga taklif qilinayotgan tarjima mahsulotini oddiy lingvistik manipulyatsiyalar to'plami sifatida emas, balki keng qamrovli murakkab jarayon sifatida qaralishi kerak. Og'zaki tarjimaning har qanday turini o'zlashtirish tillararo va madaniyatlararo o'zaro ta'sir holatiga sho'ng'ishni talab qiladi, unda nafaqat til ko'nikmalari va qobiliyatlari yuzaga chiqadi, balki bo'lajak tarjimonning shaxsiy psixologik fazilatlarini va qobiliyatlari / imkoniyatlari ham ochiladi. Tarjima faoliyatining retseptiv-reproduktiv xarakteri, dunyoning turli tasvirlari, madaniyatlarini, an'analari, turli xil tafakkur turlari, kommunikativ va nutqiy xulq-atvor, ayniqsa og'zaki shaklda, uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar tarkibini o'zgartiradi. Shu munosabat bilan tarjimonning aqliy amaliyoti, uning strategik harakatlari va texnikasi asosini tashkil etuvchi tarjima mahorati elementar grammatik, leksiko-grammatik va boshqa til malakalaridan farqli o'laroq, ko'p qirrali komponent tarkibiga ega bo'lib, o'zlashtirish qiyin hisoblanadi. Ularning shakllanishi maxsus didaktik jarayonni va uzoqroq tayyorgarlikni talab qiladi. Tarjima "yaxshi rivojlangan semantik idrok, samarali tushunish va fikrlash majmuini" o'z ichiga olgan retseptiv-reproduktiv faoliyat bo'lganligi sababli ma'lum bo'ladiki, tarjimaga o'rgatish jarayonini bitta universal yondashuv asosida tashkil qilish mumkin emas. Bir-birini to'ldiruvchi bir nechta uslubiy yondashuvlarning integratsiyasi zarur [1].

Ana shunday integral va ko'p qirrali yondashuvni izlash va o'qitish tamoyillarini tanlash, o'qitish usullarini ishlab chiqishning eng muhim bosqichi sifatida tadqiqotimiz maqsadini belgilab berdi.

Yondashuvlarni integratsiyalashuvi tarjimani samarali o'rgatish sharti sifatida

An'anaga ko'ra, og'zaki tarjima o'qituvchilari quyidagi yondashuvlarga murojaat qilishadi: shaxs-faoliyat (I.A. Zimnyaya), kontekst-kompetentlik (A.A. Verbitskiy), muloqot-kognitiv (A.V. Shchepilov); keyingi yillarda senariy-vaziyatli (S.A. Korolkova) va vaziyat-kontekstual (E.Yu. Moshchanskaya) yondashuvlar ishlab chiqildi. Keling, tarjima faoliyatini o'rgatish muammosini hal qilishda ushbu yondashuvlarning imkoniyatlarini ko'rib chiqaylik.

Tarjima faoliyatini o'qitishda lingvistik-didaktik fan sifatida haqli ravishda shaxs-faoliyat yondashuvi asosiy o'rinni egallaydi va ta'lim jarayonini tashkil etishning deyarli barcha zamonaviy yondashuvlari uning qoidalariga asoslanadi.

O'qitishda shaxs va faoliyat yondashuvi doirasida shaxs faoliyat sub'ekti sifatida namoyon bo'ladi, u mustaqil ravishda, faoliyatda va boshqa odamlar bilan muloqotda shakllanib, ushbu faoliyat va muloqotning xarakterini belgilaydi. Nomidan ko'rinib turibdiki, shaxsiy faoliyat yondashuvi ikkita komponentni o'z ichiga oladi: shaxs va faoliyatga asoslangan. Ushbu yondashuvning shaxs komponenti, I.A. Zimnyaya fikricha ta'limni o'quvchining shaxsiyati, qadriyatlarini, maqsadlarini, qiziqishlarini, istiqbollari va boshqalar orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir [2].

Shaxs va faoliyat yondashuvi motivatsion yo'naltirilganligi sababli tarjimonlik faoliyatini o'rgatishning muhim vositasi hisoblanadi. Og'zaki tarjima sharoitida tarjimon murakkab ko'p qirrali nutq faoliyatining sub'ekti sifatida ishtirok etadi va tarjimani o'rganish jarayonida uning qarorlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlarini e'tiborsiz qoldirmaslik kerak. Shu bilan birga bir narsani unutmasligimiz kerakki, tarjimonlik faoliyatini o'rganish jarayonida o'quvchi shaxsini rivojlantirish bilan birga uning tarjimonlik kasbining o'ziga xos xususiyatlariga singib ketishi uchun sharoit yaratishga hamda ko'pgina tashqi omillardan ajralmas murakkab jarayon bo'lgan ushbu faoliyatni amalga oshirishda o'quvchini tarjimonlik faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga tayyorlashga ham e'tibor qaratish lozim.

A.A. Verbitskiy kontekstli o'qitish nazariyasining tushuntirish imkoniyatlari va malaka yondashuvi metodologiyasining integratsiyasi sifatida ta'limni tashkil etishga kontekst-kompetentlik yondashuvi haqida gapiradi [3]. Kontekst-kompetentlik yondashuvi shaxs va faoliyat yondashuvi bilan uzviy bog'liq bo'lib, kontekst va kompetentsiya komponentlarini o'z ichiga oladi. Kontekstli yondashuv og'zaki tarjima faoliyatiga o'rgatish maqsadlariga to'liq mos keladi, chunki bunday o'qitishning samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri kasbiy madaniyatlararo o'zaro ta'sir vaziyatiga tushish bilan bog'liq, ya'ni o'qitish har doim ma'lum bir madaniyatlararo kontekstda amalga oshirilishi kerak. Bu holatda kontekst bilan tanishish, asosan, og'zaki tarjima orqali madaniyatlararo muloqotning muvaffaqiyatini belgilaydi. Malaka komponenti "kompetentlik" va "malaka" tushunchalariga asoslanadi. Eslatib o'tamiz, dastlab psixologiya va neyropsixologiyada "kompetentlik" atamasi atrof-muhitning ta'siriga "tayyorlik" degan ma'noni anglatardi, bu esa keyingi ta'sirlarga o'qimiga nisbatan kompetentsiyaga aylanadi [4]. Shu munosabat bilan tarjima faoliyatini o'qitish nuqtai nazaridan "kompetentlik" atamasi bilim, ko'nikma, fazilat va sifatlar yig'indisi (ko'pincha uslubiy ishlarda uchraydigan ta'rif) sifatida emas, balki tizimda tashkil etilgan bilimlarni, malaka va shaxsiy fazilatlarini safarbar qilish, integratsion qobiliyat/tayyorlik sifatida tushunilishi kerak. "Kompetentsiya - malaka" tushunchasi to'g'ridan-to'g'ri harakatning samaradorligi va optimal natijadorligi bilan bog'liqdir. Bizning tushunchamiz bo'yicha malaka - bu "aniq muammolarni hal qilish va harakatlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan kuch, shijoat, bilim va ko'nikma hamda shaxsiy fazilatlarini amalga safarbar qila olish qobiliyati / tayyorligidir". Shu bilan birga, biz malaka tushunchasini kasbiy faoliyatni samarali bajara olish, harakatlarni samarali amalga oshirish va muayyan kasbiy muammoni hal qilish qobiliyatini safarbar qilishning yuqori darajasi sifatida qaraymiz [5].

Bo'lajak tarjimonning kasbiy malakasini shakllantirish masalalarini muhokama qilar ekanmiz, N.N. Gavrilenkoning ta'kidlashicha, tarjimonning kasbiy malakasi deganda "uning ixtiyoridagi qobiliyatlarini tanlash, birlashtirish va safarbar qilishni belgilaydigan ma'lum bir algoritmi, skript, qoida tushuniladi. Tarjimon malakasi umumiy ma'nodagi "malaka"ga ko'ra kengroq tushuncha bo'lib, u ham kognitiv bilimlarni, ham tegishli ko'nikmalarni, shuningdek motivatsiyani, kasbiy jihatdan muhim shaxs sifatlarini, mehnatga va qadriyatga asoslangan munosabatni va hozakoratini o'z ichiga oladi" [6]. Shunday qilib, malaka komponenti kontekstli o'qitish doirasida kasbiy mahoratni safarbar qilish uchun muhim ahamiyatga egadir.

Og'zaki tarjimaga o'qitishning kommunikativ komponenti psixologiya va tilshunoslik chorrahasida paydo bo'lgan chet tilini o'qitishga muloqot-kognitiv yondashuv qoidalarini bilan belgilanadi. A.V. Shchepilovning ta'kidlashicha, kommunikativ-kognitiv yondashuv - bu "shaxsga yo'naltirilgan tushuncha, o'qitish tizimining uslubiy asosi bo'lib, o'quvchilarda o'rganilayotgan til tizimini yetarli darajada tushunish, nutqiy harakatlar, nutq sohasidagi malakalar va o'rganish qobiliyatini shakllantirishga teng e'tibor berish zarurligini ta'kidlaydi" [7]. Bunday holda, o'quvchilarning kognitiv faoliyati bir vaqtning o'zida kommunikativ tajribani faollashtirish va boyitish (o'quvchida oldindan rivojlangan malaka va ko'nikmalarni safarbar qilish), shuningdek, o'quv jarayonida kontekstdan (vaziyatdan) keladigan yangi ma'lumotlarni tahlil qilish va keyin aks ettirishga asoslanadi.

Kontekstli ta'lim kontsepsiyasiga qaytib, so'nggi yillarda og'zaki tarjimaga o'rgatish metodologiyasida alohida mavqega erishgan ikkita o'xshash yondashuvni ko'rib chiqaylik: senariy-vaziyat va vaziyat-kontekst. S.A. Korolkova tomonidan taklif qilingan senariy-vaziyatli yondashuv "tarjimon nutqi muloqotning tabiiy jarayoniga iloji boricha yaqin bo'lgan kichik sahnalarda professional tarjima faoliyati materiallari asosida standart tarjima holatlarini modellashtirish orqali" amalga oshiriladi [8]. Ushbu yondashuvni qo'llash uchun tomonlarning har biriga o'rnatilgan ijtimoiy-madaniy me'yorlar va nutq xatti-harakatlarining variantlarini faol rivojlantirish uchun sharoitlar yaratiladi. O'quvchilarni haqiqiy kasbiy faoliyatga imkon qadar yaqinroq vaziyatga tushirishga imkon beradigan senariy-vaziyatli yondashuvning zamonaviyligi va dolzarbligini ta'kidlash kerak. Talabani kasbiy vaziyatga singdirish uchun sharoit yaratib, o'qituvchi tarjima faoliyatining xususiyatlarini ichkaridan o'rganish imkoniyatini beradi.

Senariy-vaziyatli yondashuv, o'z navbatida, vaziyatni o'qituvchi va talabalarning diqqat markaziga qo'yadi. Bundan tashqari, mashg'ulotlarda asosiy e'tibor madaniyatlararo muloqot jarayonining xususiyatlarini bilan tanishishga qaratilgan. Ushbu yondashuv bo'lajak tarjimonlarga tipik kommunikativ vaziyatlar (aeroportda uchrashuv, tadbirkorlar bilan tushlik, ekskursiya va boshqalar) shartlariga muvofiq nutq jarayonini o'rgatish uchun mo'ljallangan.

Ta'lim olib boriladigan madaniyatlararo o'zaro ta'sir vaziyatning xususiyatlarini va o'quvchilarning o'z ehtiyojlarini hisobga oladigan vaziyat-kontekstual yondashuv professional tarjima qobiliyatlarini shakllantirishga hissa qo'shadigan muhitni samarali yaratishga imkon beradi.

Yondashuvlar integratsiyasi zamonaviy ta'lim paradigmasi bilan belgilanadi va chet tilini samarali o'qitish va tarjima faoliyatini amalga oshirish, shuningdek, ta'lim mazmunini yaxlit tizimga aylantirish, professional shaxs shakllantirishga yo'naltirish uchun zarur shartga aylanadi.

Интегратив yondashuvga muvofiq tarjimonlik faoliyatini o'rgatish tamoyillari

Kasbiy kontekstualizatsiya tamoyili (tarkibni tanlash). Ushbu tamoyil og'zaki tarjima faoliyatini tegishli ijtimoiy kontekst, madaniyatlararo o'zaro ta'sirning real vaziyati doirasida amalga oshirishni nazarda tutadi, chunki aynan vaziyat, kontekst nafaqat lingvistik vositalarni, balki tarjima strategiyalarini tanlash va ulardan foydalanishni belgilaydi. Kontekst ko'p jihatdan asl matnning tushunish va natijada og'zaki tarjima faoliyatini amalga oshirish muvaffaqiyatini belgilaydi, shuning uchun og'zaki tarjimonlik faoliyatini o'qitishga integratsiyalashgan yondashuv doirasida professional kontekstualizatsiya printsipi bizga og'zaki tarjima faoliyati holatining barcha parametrlarini hisobga olgan holda o'zaro ta'sirning haqiqiylikini ta'minlashga imkon beradi. O'qitishning kasbiy kontekstualizatsiyasi tarjimonlik mashg'uloti muvaffaqiyati uchun zaruriy shartga aylanmoqda.

Madaniyatlararo o'zaro ta'sir tamoyili ta'lim jarayonini madaniyatlararo muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi konstruktiv o'zaro hamkorlikni talab qiladigan vaziyatlar sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Tarjimonning o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarini madaniyatlararo o'zaro ta'sir sharoitida safarbar qilish qobiliyati va tayyorligi (ya'ni uning madaniyatlararo kompetensiyasi) professional muloqot muvaffaqiyatining kalitidir. Madaniyatlararo o'zaro ta'sir printsipi to'plangan tajribani eng samarali safarbar qilish mumkin bo'lgan va talabalarni ona va chet tillaridan foydalangan holda kasbiy muammolarni hal qilishga undaydigan professional muhitni yaratishni nazarda tutadi.

O'zaro ta'sir tamoyili interaktiv kompetensiyani rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Buning natijasida tarjimon u bilan muloqotda bo'lgan boshqa shaxslar nutqining milliy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlarini aniqlay oladi va u foydalanadiganidan farq qiladigan maxsus diskursiv strategiyalardan foydalanadi. Bunday holda nutq faoliyati mexanizmlarini tushunish, ona va chet tillarida nutq funksiyalarini bilish darajalarini muvofiqlashtirish, o'zaro ta'sirni ta'minlaydigan kognitiv, nutq-xulq-atvor va mediativ strategiyalarni ishlab chiqish katta ahamiyatga ega.

Xulosa. Tarjimonlik faoliyatining murakkabligi va ko'p qirraliligini hisobga oladigan bo'lsak, ta'limga integratsiyalashgan yondashuvdan foydalanish bo'lajak tarjimonlarni tayyorlashning asosiy maqsadlariga javob beradigan muhim yechim bo'lib ko'rinadi. Faoliyat bazasiga ega bo'lgan, shuningdek, kognitiv, kontekstual, madaniyatlararo, muloqot va vaziyatli komponentlarni o'zida mujassam etgan integrativ yondashuvga asoslanib, bo'lajak tarjimonlarning murakkab kasbiy mahoratini rivojlantirishga qaratilgan didaktik ta'lim modeli tuzilishi mumkin. Bunday modeldan foydalanish talabalarning qiziqishini, stressga chidamliligini va mas'uliyat darajasini oshiradi, og'zaki nutqni va kognitiv moslashuvchanlikni, reaksiya tezligini rivojlantiradi, ya'ni ularni og'zaki tarjima faoliyatining real sharoitlariga tayyorlaydi. Taqdim etilgan didaktik model asosida hozirda asl materiallar (audio va video yozuvlar) asosida tarjimadan oldingi, haqiqiy tarjima va tarjimadan keyingi mashqlar majmuasi ishlab chiqildi. Og'zaki tarjima faoliyatini o'rgatishning ushbu modeli hozirda og'zaki tarjima darslarida Jahon tillari universitetida talabalari uchun eksperimental mashg'ulotlar doirasida qo'llaniladi. Eksperimental mashg'ulotlarning asosiy natijalari keyingi nashrlarda o'z aksini topadi.

ADABIYOTLAR

1. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. - М.: Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. - с. 127
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. - М.: Изд-во Исследоват. центра качества подготовки специалистов, 2004. - с.102
3. Вербицкий А.А. Теория и технологии контекстного образования: учеб. пособие. - М.: Изд-во МПГУ, 2017. - с.137
4. Прибрам К. Экспериментальные парадоксы и принципы нейропсихологии. - М.: Прогресс, 1975. - с. 286
5. Поршнева Е.Р. Становление методики переводческой деятельности: методологические проблемы и трудности // Дидактика перевода: традиции и инновации: колл. монография / под общ. ред. Н.Н. Гавриленко. - М.: ФЛИНТА, 2018. - с. 6-26.
6. Гавриленко Н.Н. Методика реализации компетентностного подхода при обучении переводу // Вестник московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. - 2015. - № 725. - с. 113-127.
7. Щепилова А.В. Теория и методика обучения французскому языку как второму иностранному: учеб. пособие для студ. вузов, обучающ. по спец. «Иностр. яз.». - М.: ВЛАДОС, 2005. - с.129
8. Королькова С.А. Сценарно-ситуативный подход при обучении устному переводу // Вестник ВГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2014. - № 2. - с. 105-109.
9. Камбаров Н.М. Таржима трансформацияларнинг лингвокультурологик ва когнитив хусусиятлари (монография) // Ташкент, 2019
10. Р.К. Миньяр-Белоручев. Методика обучения переводу на слух // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода, 2015. № 1. С. 117–119.